

บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มุ่งวิเคราะห์ว่าภายใต้บรรยากาศสังคมที่ผันแปรไป สถาบันสื่อมวลชนในฐานะที่เป็นระบบย่อย (Sub-System) ในโครงสร้างใหญ่ของ สังคมนั้นจำเป็นต้องปรับตัวหรือมีพัฒนาการและแนวโน้มในอนาคต ทั้งด้านโครงสร้าง องค์การและวิธีการจัดองค์การอย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคม ที่แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึง เทคโนโลยีทางการสื่อสารที่เจริญก้าวหน้าขึ้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ กำหนดแนวคิดทฤษฎีสื่อมวลชนเพื่อเป็นกรอบในการวิจัยดังนี้

1. ทฤษฎีระบบ
2. ทฤษฎีองค์การ
3. ทฤษฎีอำนาจนิยม
4. ทฤษฎีสื่อมวลชนโซเวียต
5. ทฤษฎีสื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา

ทฤษฎีระบบ (Systems Theory)

การศึกษาพัฒนาการของระบบสื่อมวลชนลาว จำเป็นต้องศึกษาส่วนต่าง ๆ ของระบบเพื่อให้ทราบถึงความเกี่ยวข้องกันและความสัมพันธ์กันและกันในตัวระบบ การใช้ทฤษฎีและแนวคิดเชิงระบบเป็นความพยายามที่จะกำหนดธรรมชาติของความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบ ถึงแม้ระบบอาจจะเป็นการแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มย่อย แต่ก็ยังมีความเกี่ยวข้องกันขององค์ประกอบต่าง ๆ

คำว่า "ระบบ" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้คำจำกัดความดังนี้

ระบบ ระเบียบเกี่ยวกับการร่วมสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะซับซ้อนให้เข้าลำดับประสานกันเป็นอันเดียวตามหลักเหตุผลทางวิชาการปรากฏการณ์ทางธรรมชาติซึ่งมีส่วนสัมพันธ์ประสานเข้ากันโดยกำหนดรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

จากคำจำกัดความที่ยกมานี้อาจให้ความหมายของทฤษฎีระบบว่าเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยสิ่งทั้งมวลซึ่งสัมพันธ์กันและอยู่รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งอาจสรุปสาระสำคัญของระบบดังนี้

ระบบคือ 1) ส่วนต่าง ๆ (parts) ที่รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 2) คุณสมบัติ (properties) 3) ความสัมพันธ์ (relationships) ต่อกัน
 4) เส้นแบ่งเขต (boundary) คั่นระหว่างระบบ และ 5) สภาพแวดล้อม (environment) (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2536 : 148-157)

คำจำกัดความข้างต้นเป็นคำจำกัดความที่กว้าง ครอบคลุมทั้งระบบที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งระบบธรรมชาติ และระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น องค์ประกอบของระบบมีดังต่อไปนี้

1. ส่วนต่าง ๆ ของระบบ ระบบต่าง ๆ ประกอบไปด้วยส่วน (parts) อย่างน้อยสองส่วน แต่ละส่วนประกอบกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว เพื่อทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง
2. คุณสมบัติ (properties) องค์ประกอบแต่ละส่วนมีคุณสมบัติแตกต่างกัน บางทีก็เรียกว่า คุณลักษณะ (attributes หรือ characteristics) แต่มีวัตถุประสงค์ในการทำงานร่วมกัน
3. ความสัมพันธ์ (relationships) องค์ประกอบแต่ละส่วนมีความสัมพันธ์กันเกี่ยวข้อกัน (interrelated) ทั้งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependent) ความสัมพันธ์ทำให้ระบบอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในระบบทั่วไป องค์ประกอบมีสามส่วนคือ ตัวป้อน (inputs) กระบวนการ (process) และผลผลิต (products) ทั้งสามส่วนของระบบสัมพันธ์กัน ระบบรับเอาตัวป้อนจากสิ่งแวดล้อม ส่วนต่าง ๆ ของระบบทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงตัวป้อนให้เป็นผลผลิตแล้วระบบส่งผลผลิตออกสู่สิ่งแวดล้อมภายนอก ส่วนต่าง ๆ ของระบบพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อทำหน้าที่ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของระบบนั้น ๆ
4. เส้นแบ่งเขต (boundary) ทุกระบบมีเส้นแบ่งเขต เส้นแบ่งเขตไม่ใช่เส้นจริง แต่เป็นเส้นสมมติในความคิดจึงอาจจะเห็นไม่แน่ชัด เส้นแบ่งเขตเป็นเส้นคั่นระหว่างระบบหนึ่งกับอีกระบบหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของระบบเป็นตัวชี้บอกเขตแดน ความสัมพันธ์ที่เหมือนกันแสดงว่าอยู่เขตเดียวกัน

ความสัมพันธ์ที่ต่างกันแสดงว่าอยู่ต่างเขต ทุกระบบมีเส้นแบ่งเขต ระหว่างระบบย่อย (subsystem) ระบบหนึ่งจึงอาจมีเส้นแบ่งเขตหลายเส้น ขึ้นอยู่กับจำนวนระบบย่อย ๆ ภายใน มิลเลอร์ (Miller, 1955 : 515) ให้ข้อสังเกตว่า "เมื่อพบการกระจายที่เหมือนกันของพลังงานของระบบหนึ่ง จนมองไม่เห็นเส้นแบ่งเขตของระบบย่อย แสดงว่าระบบนั้นไม่มีระบบย่อย"

5. สภาพแวดล้อม (environment) สิ่งที่อยู่ภายนอกเส้นแบ่งเขตคือสภาพแวดล้อมของระบบ หากถือเอาระบบทาบใจเป็นระบบหนึ่ง ร่างกายก็เป็นสภาพแวดล้อม ในทำนองเดียวกัน ถ้าถือว่าโรงเรียนเป็นระบบหนึ่ง ชุมชนก็เป็นสภาพแวดล้อม ระบบรับเอาตัวป้อนจากสภาพแวดล้อม และถ่ายเทพลผลิตสู่สภาพแวดล้อม

ทฤษฎีประกอบด้วยมโนคติ (concept) มโนคติหลวมมโนคติรวมกันเป็นข้อเสนอ (proposition) มโนคติจึงเป็นรากฐานสำคัญของทฤษฎี มโนคติพื้นฐานของทฤษฎีระบบทั่วไป ได้แก่ 1) ส่วนต่าง ๆ 2) ระดับ 3) ประเภท 4) สภาวะ และ 5) การควบคุมและการบรรลุวัตถุประสงค์

1) ส่วนต่าง ๆ ของระบบประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังนี้

ก. ปัจจัยนำเข้า (input) คือ สิ่งต่าง ๆ ที่ระบบนำจากสภาพแวดล้อมผ่านเส้นแบ่งเขตเข้ามา ตัวป้อนจำแนกได้หลายประเภท ได้แก่ ทรัพยากรบุคคล เช่น นักสื่อสารมวลชน ทรัพยากรวัตถุ เช่น วัสดุ ครุภัณฑ์ ทรัพยากรการเงิน ตัวป้อนประเภทสารสนเทศทำหน้าที่บอกส่วนต่าง ๆ ของระบบให้ปฏิสัมพันธ์กัน สารสนเทศทำหน้าที่เหมือนสัญญาณ ตัวป้อนเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกระบบ เมื่อนำมาใช้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับระบบ กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้เรียกกันว่าการเข้ารหัส (encoding) จึงเกิดมีระบบย่อยเพื่อทำหน้าที่นี้ ระบบย่อยนี้คือ ระบบย่อยการเข้ารหัส (encoding subsystem) หลังจากการเข้ารหัสแล้ว ตัวป้อนประเภทวัตถุจะถูกนำไปเก็บไว้ในคลังวัสดุ (storage subsystem) ตัวป้อนประเภทสารสนเทศจะถูกนำไปเก็บไว้ในหน่วยความจำ เรียกว่า ระบบย่อยความจำ (memory subsystem)

ข. ผลลัพธ์ (output) คือ สิ่งที่ระบบผลิตแล้วส่งออกสู่สภาพแวดล้อม ผลผลิตมีสองประเภท คือ 1) ผลผลิตที่ตรงตามวัตถุประสงค์ และ 2) ผลผลิตที่ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ ผลผลิตตามวัตถุประสงค์เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้น

ตามความมุ่งหมายของระบบ ก่อนที่จะส่งผลผลิตสู่สภาพแวดล้อม จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงผลผลิตออกสู่ระบบอื่นในสภาพแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อให้ผลผลิตเป็นประโยชน์ต่อระบบอื่น กระบวนการเช่นนี้เรียกว่า การถอดรหัส (decoding) ดังนั้นจึงต้องมีระบบย่อยขึ้นอีกระบบหนึ่งเพื่อทำหน้าที่ถอดรหัส ระบบย่อยนี้คือ ระบบย่อยการถอดรหัส (decoding)

ค. กระบวนการแปรสภาพ (transformation process)
เมื่อนำตัวป้อนเข้าสู่ระบบแล้วจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตัวป้อนให้เป็นผลผลิต กระบวนการเปลี่ยนแปลงตัวป้อนให้เป็นผลผลิตมีหลายกระบวนการที่ สำคัญได้แก่ การจัดโครงสร้างองค์การ การตัดสินใจ การวางแผน การควบคุม นโยบายขององค์การ กฎ ระเบียบ กระบวนการผลิต กระบวนการให้บริการ ตลอดจน การพัฒนาองค์การภายในระบบ จึงมีระบบย่อยหลาย ๆ ระบบ เช่น ระบบการกำหนดนโยบาย ระบบการวางแผน ระบบการตัดสินใจ ระบบการควบคุม ระบบการผลิต และระบบการพัฒนาองค์การ เป็นต้น

2. ระดับระบบมีหลายระดับ ตั้งแต่เล็กสุดจนถึงใหญ่ที่สุด สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ ก. ระบบย่อย (subsystem) ข. ระบบ (system)

ค. ระบบใหญ่ (suprasystem)

3. ประเภทของระบบอาจแยกเป็น ก) ระบบปิดและระบบเปิด
ข) ระบบนามธรรม และระบบรูปธรรม

4. สภาวะของระบบ สภาวะของระบบมีสองประเภท คือ สภาวะสมดุล (equilibrium) และสภาวะไม่สมดุลย์ (disequilibrium)

ก. สภาวะสมดุลย์ สภาวะสมดุลย์เป็นสภาวะปกติ ระบบย่อยมีปฏิสัมพันธ์กันดี มีการแลกเปลี่ยนตัวป้อนซึ่งกันและกัน แต่ละระบบย่อยทำงานตามหน้าที่ปกติ การนำตัวป้อนจากสภาพแวดล้อมเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ และนำเข้ามาในอัตราที่ระบบสามารถดำเนินการได้ ระบบอยู่ในสภาวะคงที่ (steady state)

ข. สภาวะไม่สมดุลย์ สภาวะไม่สมดุลเกิดขึ้นเมื่อระบบได้รับตัวป้อนไม่สม่ำเสมอ ได้รับเร็วเกินไปหรือช้าเกินไป มากเกินไปหรือน้อยเกินไป ทำให้ระบบทำงานในสภาพปกติไม่ได้ ระบบย่อยบางส่วนมีภาระมากเกินไป บางส่วนน้อยเกินไป ระบบมีความไม่สมดุลย์ ความไม่สมดุลย์บางอย่างอาจจะดี เพราะจะทำให้

ระบบปรับตัว แต่ถ้ามีมากอาจจะทำให้ระบบแตกสลาย สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลต่อความไม่สมดุลของระบบ

5. การทำงานของระบบและการบรรลุวัตถุประสงค์

ก. ผลย้อนกลับ (feedback) ในการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของระบบ การควบคุมเป็นสิ่งสำคัญ เครื่องมือการควบคุมระบบก็คือผลย้อนกลับ ผลย้อนกลับเป็นดัชนีบอกว่าคุณผลิตเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ ผลย้อนกลับทางบวก (positive feedback) เป็นตัวบ่งชี้ว่าคุณผลิตเป็นไปตามวัตถุประสงค์ ผลย้อนกลับทางลบ (negative feedback) เป็นตัวบ่งชี้ว่าคุณผลิตไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ผลย้อนกลับนี้จะกลายเป็นตัวป้อนเข้าสู่ระบบเพื่อการปรับปรุงแก้ไข

ข. พลังต่อต้านความเสื่อมสลาย (negative entropy) ระบบมีแนวโน้มที่จะเกิดภาวะความเสื่อมสลาย (entropy) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีแรงต่อต้านพลังสลายทั้งนี้เพื่อให้ระบบคงอยู่ต่อไป พลังต่อต้านความเสื่อมสลายอาจเกิดได้หลายวิธี เช่น ระบบพยายามจัดหาตัวป้อนจำนวนมากจากสภาพแวดล้อมมาจัดเก็บในคลังสินค้า จัดให้มีกำไรเพียงพอเพื่อการลงทุน หรือจัดให้มีการสำรองทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ

ค. ความเท่าเทียมกันในการบรรลุผลสุดท้าย (equifinality) ความหมายของแนวคิดนี้ก็คือ ระบบต่าง ๆ สามารถที่จะบรรลุผลสุดท้ายที่เหมือนกัน จากตัวป้อนที่ต่างกัน หรือจากตัวป้อนที่เหมือนกันแต่ผลสุดท้ายที่แตกต่างกัน (there is no best way) วิธีการต่าง ๆ (ตัวป้อนและกระบวนการต่าง ๆ) ย่อมนำไปสู่ผลสำเร็จเหมือนกัน เว้นไขแห่งความสำเร็จขึ้นอยู่กับสถานการณ์ สถานการณ์ที่แตกต่างกันย่อมต้องการวิธีการแตกต่างกัน ไม่มีวิธีการใดที่ดีที่สุด ทุกวิธีนำไปสู่ความสำเร็จได้เหมือนกัน ระบบทุกระบบมีลักษณะเช่นนี้

สิ่งสำคัญในความหมายของคำว่า ระบบ ก็คือ ตลอดเวลาทุกขณะ กลุ่มของสิ่งต่าง ๆ ที่รวมกันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะอยู่ในลักษณะที่มีการเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อกัน มีปฏิริยากระทบต่อกัน (Interacting and Interdependent) อยู่เสมอ เช่น ระบบของการดำเนินงานของสถานีวิจัยโทรทัศน จะต้องประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ หลายส่วน เช่น แผนกจัดรายการ แผนกข่าว แผนกเทคนิค และงานบริการอื่น ๆ ส่วนย่อยต่าง ๆ ที่กล่าวถึง ถ้าหากเกิดบกพร่องในส่วนหนึ่งส่วน

ใด การดำเนินงานของสถานีโทรทัศน์นั้นจะขาดประสิทธิภาพทันที นอกจากนี้ ระบบจะต้องมีสภาพเป็นพลวัต (Dynamic State) และการมีสภาพเป็นพลวัตของสิ่งต่าง ๆ ในระบบนั้นจะต้องมีปฏิริยาตอบโต้ต่างกันอย่าง ในระบบหนึ่งนั้นยังต้องประกอบไปด้วยระบบย่อยต่าง ๆ อีกมากมาย และภายในระบบย่อยก็ยังมีระบบย่อยลงไปอีกได้เช่นกัน หรือการเปลี่ยนแปลงส่วนหนึ่งส่วนใดของระบบอาจจะส่งผลทำให้ต้องเปลี่ยนส่วนอื่นในระบบนั้นด้วย การเปลี่ยนแปลงระบบย่อยหนึ่ง อาจทำให้กระทบกระเทือนถึงระบบที่ใหญ่กว่าได้เช่นกัน

ทฤษฎีเกี่ยวกับระบบ ซึ่งได้ให้แนวคิดพื้นฐานหลักการต่าง ๆ และแนวทางในการสร้างระบบที่มีประสิทธิภาพที่ดีกว่าเพื่อประโยชน์ในด้านการวางแผน การควบคุม และการตัดสินใจในการดำเนินงาน แนวคิดนี้เป็นเรื่องใหม่ที่กำลังพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว เป็นแนวความคิดพื้นฐานที่ชี้ให้เห็นส่วนย่อยต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องกันและมีอิทธิพลต่อกันและกัน ในการทำความเข้าใจภาพรวมขององค์กรที่ชัดเจนซึ่งขณะที่แนวคิดเชิงปริมาณ และแนวคิดด้านเชิงคุณภาพ ซึ่งมีกระบวนการตรงข้ามกันโดยสิ้นเชิง แต่แนวความคิดนี้พยายามที่จะนำแนวความคิดการจัดการต่าง ๆ มาหลอมรวมกันเพื่อเป็นทฤษฎีการจัดการที่สมบูรณ์ (พยอม วงศ์สารศรี 2531 : 45) ในการศึกษาครั้งนี้จะมองระบบสื่อมวลชนของลาวในฐานะที่เป็นองค์รวมคือพิจารณาระบบทั้งระบบ โดยที่องค์ประกอบภายในระบบมีความเกี่ยวเนื่องทั้งหลายและยังศึกษาถึงลำดับขั้นขององค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญลดหลั่นกันไปอยู่ภายในระบบสื่อมวลชนของลาว และในที่สุดก็จะพัฒนาถึงลักษณะการสัมฤทธิ์ที่ทำให้ระบบสื่อมวลชนของลาวมีสภาพอยู่ได้

ลักษณะของระบบอาจแยกออกได้ 2 ชนิด คือ

1. ระบบปิด (Closed System) หมายถึง ระบบที่เน้นความสนใจเฉพาะภายในระบบเท่านั้น ขอบเขตของการพิจารณาจะเกี่ยวข้องกับการตรวจสอบภายในระบบขององค์การเท่านั้น และการพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ในระบบปิดจะช่วยให้มีโอกาสทราบถึงผลที่กระทบต่อส่วนต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึงภายในระบบ และในการตัดสินใจของส่วนใดส่วนหนึ่งในองค์การ ก็จะช่วยให้สามารถทราบได้ว่าจะมีผลกระทบต่อส่วนรวมของระบบได้อย่างไร

2. ระบบเปิด (Open System) จะมีลักษณะที่มีความหมายกว้างกว่า

และสมบูรณ์กว่าระบบปิด ทั้งนี้เพราะระบบเปิดเป็นระบบที่ต้องเกี่ยวข้องกับระบบนอกองค์กร และองค์กรก็จะต้องอยู่ในระบบซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมภายนอก องค์กรอีกทีหนึ่ง เพราะฉะนั้นการกระทำใด ๆ ขององค์กรก็ย่อมสามารถส่งผลกระทบต่อส่วนที่อยู่ภายนอกองค์กรหรือระบบใหญ่ด้วยเสมอ และในทำนองกลับกัน ถ้าหากสภาพแวดล้อมภายนอกเปลี่ยนแปลงไป ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อองค์กรได้เช่นกัน

ด้วยลักษณะที่แตกต่างกันดังกล่าวนี้ คุณลักษณะขององค์กรแบบระบบเปิดจะมีความสมบูรณ์และถูกต้องมากกว่า ทั้งนี้เพราะนอกจากองค์กรจะมีโอกาสดำเนินกิจการด้านต่าง ๆ ภายในอย่างเหมาะสมแล้ว ระบบเปิดยังช่วยให้ องค์กรสามารถติดตามและปรับตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมภายนอกอีกด้วย (ธงชัย สันติวงศ์ 2530 : 89-94)

พงศ์สิทธิ์ และชลิตา (พงศ์สิทธิ์ ศรีสมทรัพย์ และชลิตา ศรีมณี, 2528 : 112-114) เสนอว่าการมององค์กรในลักษณะของระบบเปิด ทำให้เรามองสังคมเป็นระบบที่เคลื่อนไหวมีความสัมพันธ์กับภาวะแวดล้อม เช่น มีการรับสิ่งต่าง ๆ จากสภาวะแวดล้อมในรูปของวัตถุดิบ พลังงาน ข่าวสาร มีการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ให้อยู่ในรูปของผลผลิตขององค์กร โดยระบบเปิดมิได้คำนึงแต่ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม แต่ระบบเปิดยังคำนึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่อยู่ในองค์กรเอง ระบบเปิดปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมตลอดเวลาโดยการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและขบวนการของปัจจัยต่าง ๆ ภายใน

เมื่อเราพิจารณาองค์กรในลักษณะของระบบเปิด องค์กรจะถือเป็นระบบ ๆ หนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยระบบย่อย ๆ ที่ต่าง ๆ กัน องค์กรได้รับทรัพยากรในรูปของพลังงานข่าวสารและวัตถุดิบจากสภาพแวดล้อมและมีขบวนการในการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรดังกล่าวนี้ (Transformation System) เพื่อให้ได้ผลผลิตกลับไปสู่สภาพแวดล้อม ในทัศนะนี้องค์กรมิได้เป็นระบบทางเทคนิคหรือระบบธรรมดา ๆ ในสังคม (ทางกายภาพ ทางชีวภาพ) หากแต่ว่าองค์กรเป็นระบบที่มีโครงสร้าง มีการรวบรวมการทำงานของมนุษย์ โดยอาศัยเทคโนโลยีที่แตกต่างกัน เทคโนโลยีดังกล่าวมีอิทธิพลต่อรูปแบบของการทำงานรวมถึงผลงานของระบบ อย่างไรก็ตาม ระบบทางสังคมจะเป็นผู้กำหนดประสิทธิผลและประสิทธิภาพในอันที่

จะใช้เทคโนโลยีนั้น ๆ

องค์กรอันประกอบด้วยผู้ประกอบการที่ทำหน้าที่บริหารปัจจัยในการผลิต ได้มองว่า กระบวนการสื่อสารทุกวันนี้ เป็นกระบวนการผลิตแบบอุตสาหกรรม โดยผลผลิตที่ออกมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ซึ่งไม่เหมือนกับบรรดาสินค้าอุปโภคที่เป็นปัจจัยใช้ในการดำรงชีวิต แต่ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สินค้าทางวัฒนธรรมก็มีส่วนที่คล้ายคลึงกับสินค้าอื่น ๆ ตรงที่มีกระบวนการผลิตและการจำหน่ายเพื่อแสวงหากำไร ซึ่งเมื่อไรก็ตามที่การผสมผสานระหว่างการตามใจตลาดและการนำตลาด มีความเหมาะสมจะลงตัว เมื่อนั้นผลกำไรจำนวนมากก็จะตามมา

การใช้ทฤษฎีระบบเข้าศึกษาระบบในองค์กรนั้น นักทฤษฎีองค์กรรุ่นใหม่ มีความเห็นว่า โครงสร้างขององค์กรไม่ว่าลักษณะใด ควรจะได้จัดให้อยู่ในรูปของ "ระบบเปิด" (Open System) และเชื่อว่าจะเป็นการจัดปัญหาต่าง ๆ ขององค์กรได้ดีกว่า แต่นักทฤษฎีรุ่นก่อน ๆ ได้แก่ เอฟ. เอช. ออลพอร์ต (F.H. Allport) (1945, 1962), เจ.จี มิลเลอร์ (J.G. Miller) (1955) และ แทลคอตต์ พาร์สัน (Talcott Parson) (1951) ที่ได้ศึกษา องค์กรในแบบต่าง ๆ ที่ผ่านมา เช่น องค์กรในแบบคลาสสิก องค์กรในแบบราชการ องค์กรในแบบมนุษย์สัมพันธ์ หรือแม้กระทั่งองค์กรในแบบการตัดสินใจต่างมุ่งความสนใจไปในการจัดรูปแบบโครงสร้างภายใน โดยเชื่อว่าในแบบของตน จะทำให้องค์การนั้นมีสมรรถภาพและประสิทธิภาพสูงสุด การเพ่งเล็งแต่เฉพาะโครงสร้างภายในนั้นถือว่า ไม่ได้คำนึงถึงอิทธิพลหรือสภาพแวดล้อมจากภายนอกเลยแม้แต่น้อย เนื่องจากอิทธิพลหรือสภาพแวดล้อมมาจากภายนอกมักมีส่วนสำคัญในการดำเนินงานและบ่อยครั้งที่มักเป็นตัวกำหนดความสำเร็จขององค์กรอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น แม้ว่าการดำเนินงานของสมาชิกในองค์กรจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีผลิตผลสูง สมาชิกทุกคนได้รับความพอใจทางด้านสังคมเป็นอย่างดี แต่หากว่าสภาพแวดล้อมภายนอกไม่อำนวย เช่น ผลิตผลที่ผลิตได้ขายไม่ออก ตลาดไม่ยอมรับ หรือนำออกขายในราคาในตลาดไม่สามารถจะยอมรับได้ ถ้าเป็นเช่นนั้น เราจะถือว่าการดำเนินงานองค์กรจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายไม่ได้ และถ้าเหตุการณ์เช่นนี้เป็นระยะเวลายาวนาน องค์กรก็อยู่ไม่ได้ ด้วยเหตุผลนี้เองตามแนวคิดของนักทฤษฎีองค์กรในระบบจึงเชื่อว่า การจัดโครงสร้างขององค์กร

ใด ๆ จึงควรคำนึงถึงสภาพแวดล้อมภายนอกด้วย (พวง วานิซผล, ปัญญา
 ดันติยวงศ์ 2513 : 202-203)

ทฤษฎีองค์กร (Organizational Theory)

เนื่องด้วยองค์กรจะต้องดำเนินอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แนวความคิดการเปลี่ยนแปลงองค์กรอย่างมีแบบแผนจึงเกิดขึ้น เพื่อสนองตอบกับการแก้ปัญหาความเสื่อมถอยและล่มสลายขององค์กร โดยมีสมมติฐานที่ว่า หากปล่อยให้้องค์กรมีการเปลี่ยนแปลงโดยธรรมชาติตามสภาพสิ่งแวดล้อมโดยไม่มีการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดแล้ว องค์กรย่อมเสื่อมถอยล่มสลายไปในที่สุด ดังนั้นลักษณะโครงสร้างขององค์กรหรือวิธีในการจัดองค์กรจึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม และเข้ากันได้กับสภาพแวดล้อมดังกล่าว ดังที่ Hodge และ Anthony (Organization Theory, 1984) ได้สรุปไว้ว่า "องค์กรที่ประสบความสำเร็จจะปรากฏว่ามีการจัดโครงสร้างรูปแบบองค์กรที่สอดคล้องกับความต้องการของสิ่งแวดล้อม" ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ John Child (1976) ที่ได้สรุปให้เห็นถึงแรงกดดันที่ทำให้ต้องปรับปรุงโครงสร้างขององค์กร

1. สภาพแวดล้อม (Environment) สภาพแวดล้อมขององค์กรในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เช่น มีสภาวะการรบกวนจนถึงขั้นเปลี่ยนแปลงการปกครอง เปลี่ยนระบบการเมืองจากเมื่อก่อนมี 2 ระบบการเมืองที่แตกต่างกันมาเป็นระบบเดียวและมีพรรคการเมืองพรรคเดียว ขณะเดียวกันนั้นก็มีการแข่งขันทางการค้าเพิ่มขึ้น ภาวะเศรษฐกิจโลกเปลี่ยนแปลงขึ้นลงอย่างมาก ฯลฯ ทำให้การวางแผนล่วงหน้ากระทำได้ยุ่งยากขึ้น ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องได้รับข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์

2. การขยายกิจการไปทำอย่างอื่น (Diversification) การขยายกิจการไปทำธุรกิจด้านอื่น ๆ โดยการให้เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานเดิมดูแล หรือจัดตั้งหน่วยงานใหม่ขึ้นมารับผิดชอบ

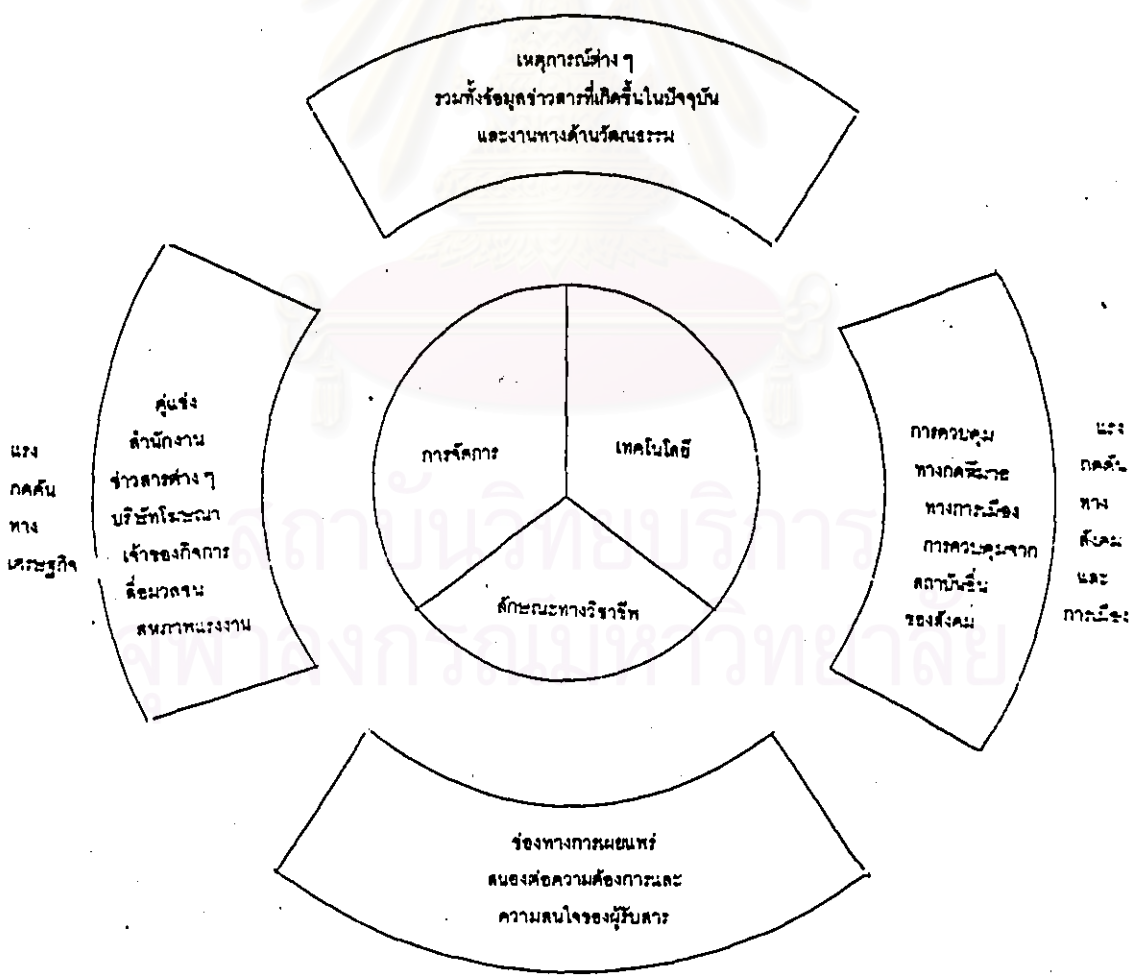
3. เทคโนโลยี (Technology) ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในรอบ 40 กว่าปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านคอมพิวเตอร์ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างขององค์กร

4. การเจริญเติบโต (Growth) การเจริญเติบโตนั้นเป็นเหตุผลของการปรับโครงสร้างที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ เมื่อองค์กรขยายตัวมากขึ้นก็จำเป็นต้องมีการขยายบทบาทและขอบเขตการบริหาร

5. บุคลากร (Personnel) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานมากขึ้นของบุคลากรภายในองค์กร มีผลต่อการปรับโครงสร้างองค์กร โดยที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบมากขึ้น

Denis Mcquail (1994) ได้เสนอแนวคิดที่สอดคล้องกันว่า องค์กร- ล้อมวลชนตกอยู่ท่ามกลางแรงผลักดันทั้งจากภายนอกและภายในองค์กร ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจขององค์กร ดังแผนผังข้างล่างนี้

แบบจำลององค์กรล้อมวลชนภายใต้แรงกดดันจากสังคม

จากแผนผังจะ เห็นได้ว่าองค์กรสื่อมวลชนอยู่ภายใต้แรงกดดันทางสังคม การเมือง และ เศรษฐกิจ ที่สำคัญคือแรงกดดันทางการเมือง ด้วยเหตุที่องค์กรใน สังคมทุกองค์กร รวมถึงระบบสื่อมวลชนลาวล้วนแต่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันการเมือง การผลิตเนื้อหาของสื่อมวลชนจึงอยู่ภายใต้ความกดดันของความต้องการของผู้มี อำนาจทางการเมือง และผลประโยชน์ทางการเมืองของผู้ประกอบการ ผลที่ตามมา ก็คือ องค์กรสื่อมวลชนจำเป็นต้องให้ความสนใจต่อหน้าที่การเมืองเป็นการใหญ่ หลีก เหลี่ยงการเสี่ยงภัยในรูปแบบต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจและการเมืองของ สปป.ลาว นั้น สื่อก็คือ ปัจจัยการผลิตชนิดหนึ่ง ซึ่งถูกครอบครองโดยผู้ประกอบการซึ่งครอง ความเป็นเจ้าของโดยรัฐ และใช้ปัจจัยการผลิตนี้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทาง การเมืองมากกว่าด้านอื่นใด เพราะพรรคและรัฐบาลลาวถือสื่อมวลชนเป็นเครื่องมือ ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถโน้มน้าวใจประชาชนได้

การที่องค์กรสื่อมวลชนลาวจำเป็นต้องให้ความสนใจต่อหน้าที่การเมือง แสวง หาผลประโยชน์ทางการเมืองจากปัจจัยการผลิตสื่อ นั้น โดยที่บริบททางสังคม อาทิ พฤติกรรมของผู้บริโภคสื่อ เหตุการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งที่จะต้อง สื่อมวลชนแต่ละแห่งต้องให้ความสนใจ และปรับตัวให้สอดคล้องและสามารถอยู่รอด ได้ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปให้ได้

นอกจากนี้ Donal R. Browne (1989) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัย พื้นฐานที่สำคัญ 5 ประการที่สามารถนำมาใช้อธิบายพัฒนาการของระบบสื่อมวลชน คือ

1. ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ประเทศเพื่อนบ้านมีอิทธิพลต่อการสร้างกระแส การปรับเปลี่ยนและพัฒนาของระบบสื่อมวลชน
2. ลักษณะทางประชากรศาสตร์และภาษาเป็นปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อ การพัฒนาระบบสื่อมวลชนในระดับต่าง ๆ เช่น ระดับระหว่างประเทศ ระดับ ประเทศหรือระดับท้องถิ่นชุมชน
3. สภาพทางเศรษฐกิจ
4. สภาพทางการเมือง
5. และวัฒนธรรม

ในการนำทฤษฎีองค์กรมาใช้วิเคราะห์ในการศึกษาวิจัย "พัฒนาการของ ระบบสื่อมวลชนลาว" องค์กรสื่อมวลชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันสังคมการเมือง

และอยู่ภายใต้แรงกดดันภายนอกต่าง ๆ ที่ต้องมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับบริบทภายนอก เพื่อให้องค์กรสามารถดำรงอยู่ได้ องค์กรสื่อมวลชนลาวนั้นว่าเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งที่อยู่ภายใต้ระบบใหญ่ของระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสภาพแวดล้อมภายนอกจึงมีผลกระทบต่อองค์กรสื่อมวลชนและส่วนย่อยภายใน ซึ่งในทางกลับกันการกระทำใด ๆ ขององค์กรก็ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบใหญ่ได้ ในทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงในทาง เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของลาวที่กำลังก่อตัวและค่อยเป็นค่อยไป ตลอดจนสภาวะการแข่งขันที่เข้มข้นขึ้นทุกขณะของระบบเศรษฐกิจล้วนเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อระบบสื่อสารมวลชนทั้งสิ้น ดังนั้น การปรับตัวในทิศทางต่าง ๆ ขององค์กรสื่อมวลชนจึงเกิดขึ้น จากทฤษฎีองค์กรนี้ทำให้สามารถวิเคราะห์ และเห็นภาพของการขยายตัวขององค์กรสื่อมวลชนว่าเป็นไปในทิศทางของการเติบโตแบบใดได้ นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่า การตัดสินใจในการวางนโยบายหรือแผนงานในการขยายงานขององค์กรนั้น ควรต้องพิจารณาปัจจัยด้านใดบ้าง

ทฤษฎีอำนาจนิยม

ทฤษฎีนี้ได้เริ่มโดยการระบุถึงขั้นตอนของการเกิดหนังสือพิมพ์ขึ้นในสังคมต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ภายใต้ระบบกษัตริย์ โดยที่หนังสือพิมพ์อยู่ภายใต้อำนาจของรัฐ และอยู่ภายใต้ผลประโยชน์ของชนชั้นปกครอง ความมากน้อยของการตกอยู่ภายใต้ อำนาจดังกล่าวนี้มีตั้งแต่การทำตัวเป็นกลางของหนังสือพิมพ์ในการปฏิบัติต่อรัฐบาล และต่อรัฐ จนกระทั่งถึงการที่หนังสือพิมพ์ถูกใช้ เป็นเครื่องมือโดยตรงเพื่อการส่งเสริม อำนาจรัฐ จากกรณีต่าง ๆ ทุกกรณี หลักการสำคัญของทฤษฎีนี้คือ (Denis Mcquail เขียน สิริชัย ศิริเกษ และกาญจนา แก้วเทพ แปล, 2531 : 115)

1. สื่อมวลชนไม่ควรทำอะไรก็ตามที่เป็นการบ่อนทำลายอำนาจของรัฐ
2. สื่อมวลชนควรยอมรับรัฐและอยู่ใต้อำนาจของรัฐ
3. สื่อมวลชนไม่ควรทำลายค่านิยมของคนส่วนใหญ่ หรือค่านิยมทางหลัก

ศีลธรรมและทางการเมือง

4. การตรวจพิจารณาของรัฐเป็นสิ่งที่ยอมรับ เพื่อเป็นการบังคับให้เป็นไปตามหลักการ

5. การละเมิดละเมิดอำนาจรัฐเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ การเบี่ยงเบนจากนโยบายของรัฐ หรือทำลายหลักปฏิบัติทางศีลธรรม ควรเป็นความผิดทางอาญา ผู้วิชัยใช้ ทฤษฎีอำนาจนิยมเพื่ออธิบายคุณลักษณะของสื่อมวลชนลาวยุคที่ 1 ซึ่งเป็นยุคที่ลาวอยู่ในสภาวะสงครามและรัฐบาลเข้าควบคุมดูแลสื่อมวลชน

ทฤษฎีสื่อมวลชนแบบโซเวียต

หลักการที่สำคัญของทฤษฎีนี้พอสรุปได้ดังนี้

1. สื่อมวลชนควรรับใช้เพื่อสนองต่อผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพ และอยู่ภายใต้การควบคุมของชนชั้นกรรมาชีพ
2. สื่อมวลชนไม่ควรให้เอกชนเป็นเจ้าของ
3. สื่อมวลชนควรปฏิบัติภารกิจในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยการทำหน้าที่ให้การอบรมมนิสัยทางสังคมตามบรรทัดฐานที่ได้กำหนดไว้ให้ ให้การศึกษาให้ข่าวสาร กระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจและให้เกิดการเคลื่อนไหวภายในสังคม
4. ภายใต้การทำงานเพื่อสังคม สื่อมวลชนควรตอบสนองต่อความต้องการของผู้รับสาร
5. สังคมมีสิทธิในการตรวจพิจารณาหรือใช้มาตรการอื่น ๆ ทางกฎหมายเพื่อป้องกันหรือลงโทษภายหลัง เมื่อมีการตีพิมพ์โฆษณาในลักษณะที่เป็นการต่อต้านสังคม
6. สื่อมวลชนควรให้ภาพที่สมบูรณ์ของสังคมและของโลก โดยเป็นภาพที่เป็นกลางไม่มีอคติและสอดคล้องกับหลักการของมาร์กซิสและเลนินนิส
7. สื่อมวลชนควรสนับสนุนขบวนการ เพื่อความก้าวหน้าทั้งในประเทศและต่างประเทศ

สื่อมวลชนลาวในประเทศลาวที่มีระบอบการ เมืองพรรคเดียวโดยเฉพาะพรรคที่ยังเดินตามลัทธิมาร์ก-เลนิน สื่อมวลชนถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ตามการมอบหมายของพรรคและรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวมด้วย และสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ได้ถูกจัดระบบใหม่ โดยยึดหลักการของสื่อมวลชนแบบโซเวียตมาตั้งแต่เปลี่ยนระบอบการปกครองในปี ค.ศ. 1975

ทฤษฎีสื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา

หลักการที่สำคัญของทฤษฎีนี้สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. สื่อมวลชนควรยอมรับและดำเนินการด้านพัฒนาในแนวนโยบายของชาติที่ได้กำหนดไว้
 2. เสรีภาพของสื่อมวลชนควรถูกจำกัดตาม 1) ความสำคัญทางเศรษฐกิจ และ 2) ความต้องการการพัฒนาของสังคม
 3. สื่อมวลชนควรให้ความสำคัญแก่เนื้อหาที่เป็นวัฒนธรรมและภาษาของประเทศนั้น ๆ
 4. สื่อมวลชนควรให้ความสำคัญต่อข่าวและสารที่เกี่ยวกับประเทศอื่นที่กำลังพัฒนาซึ่งมีความใกล้ชิดกันในทางภูมิศาสตร์ทางวัฒนธรรมหรือในทางการเมือง
 5. นักหนังสือพิมพ์และเจ้าหน้าที่ของสื่อมวลชนแขนงอื่น จะต้องมีความรับผิดชอบและมีเสรีภาพในการเก็บรวบรวมข่าวสารและการเผยแพร่ข่าวสาร
 6. เพื่อประโยชน์ต่ออุดมการณ์ของการพัฒนารัฐมีสิทธิเข้าแทรกแซงหรือจำกัดการดำเนินงานของสื่อมวลชน การใช้วิธีการตรวจเนื้อหาการให้เงินอุดหนุนการดำเนินงานหรือการเข้าควบคุมโดยตรงถือว่าเป็นการกระทำที่ชอบด้วยเหตุผล
- ผู้วิจยนำทฤษฎีนี้มาใช้อธิบายคุณลักษณะของสื่อมวลชนลาวในยุคที่ 3 ซึ่งเป็นยุคที่ลาวกำลังมีการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยการใช้อสื่อมวลชนเป็นตัวกระตุ้นการพัฒนาประเทศ

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นทั้ง 5 ทฤษฎี ได้นำมาใช้พิจารณาประกอบการวิเคราะห์ในการศึกษาครั้งนี้ในแง่การควบคุมและนำใช้ระบบสื่อมวลชนเพื่อผลประโยชน์ทางอุดมการณ์ทางการเมือง การครองความเป็นเจ้าของของสื่อมวลชนมีผลต่อความเป็นอิสระของสื่อมวลชนในการผลิตผลงานภายใต้โครงสร้างที่จำกัด โดยอธิบายเปรียบเทียบให้เข้าใจได้ว่า เนื่องจากสื่อมวลชนไม่ได้เป็นของประชาชนทั่วไปอย่างแท้จริง แต่เป็นของกลุ่มคนเล็ก ๆ เพียงไม่กี่คนเท่านั้น ซึ่งจากโครงสร้างกรรมสิทธิของสาธารณะรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนั้นพบว่ากลุ่มคนที่เป็นเจ้าของสื่อมวลชนได้แก่พรรคและรัฐบาลซึ่งกลุ่มบุคคลทั้งสองล้วนแล้วแต่เป็นกลุ่มผลประโยชน์โดยอ้างว่าประชาชนเป็นผู้มอบหมายอำนาจและความรับผิดชอบเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน แต่ในทางปฏิบัติมีวัตถุประสงค์

และสังคมในลักษณะที่คอบสนองและ เอื้ออำนวยต่อประโยชน์ของกลุ่ม เป็นส่วนมาก การใช้สื่อมวลชนซึ่งอยู่ในการครอบครองจึงมีแนวโน้มที่จะ เป็นไปเพื่อกลุ่มมากกว่า ส่วนรวม ความเป็นอิสระของสื่อมวลชนในการผลิตผลงานจึงมีน้อยลงไปตามสภาพ การที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสื่อที่ไม่ใช่ นักวิชาชีพทางการสื่อสาร โดยเฉพาะ

ในส่วนของระบบสื่อมวลชนลาว แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการปรับปรุงและพัฒนาไปมากพอสมควรแล้วโดยเงื่อนไขของความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีทางการสื่อสารและแรงผลักดันทางเศรษฐกิจ แต่ทว่าการควบคุมทางการเมืองยังคงมีบทบาทสูงในการกำหนดลักษณะการพัฒนาระบบสื่อมวลชน

นอกจากนี้ยังเห็นว่าระบบสื่อมวลชนลาวซึ่งเป็นสื่อมวลชนของรัฐที่กำลังมีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ทันกับการก้าวเข้าสู่ยุคสังคมข่าวสารในอนาคตอันใกล้นี้แม้จะถูกครอบงำจากชนชั้นปกครองและถูกแรงผลักดันทางอำนาจการเมืองรวมไปถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบทั้งจากภายในประเทศและภายนอกประเทศมากนักยอแค่ไหน แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้คือระบบสื่อมวลชนลาวต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมรวม ในฐานะที่เป็นสื่อมวลชนของรัฐต้องช่วยกันสร้างชาติโดยช่วยกันพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือมุ่งเป้าประสงค์ของส่วนรวมมากกว่าสิ่งอื่นใด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย